

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЕНЕРГЕТИЧНОГО ACQUIS ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Ахметов Ростислав Рустемович - аспірант кафедри порівняльного і європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

УДК 342.24

В статье анализируется современное состояние гармонизации законодательства Украины с законодательством Европейского Союза в сфере природного газа, детально анализируются основные акты, в частности Соглашение об ассоциации между Украиной и Европейским Союзом (2014 г.) и Закон Украины «О рынке природного газа» (2015 г.). Особое внимание обращается на реализацию законодательства Европейского Союза в национальное законодательство Украины.

Ключевые слова: имплементация, природный газ, энергетика, Соглашение об ассоциации, Энергетическое сообщество, Европейский Союз.

În articol se analizează stadiul actual de armonizare a legislației ucrainene cu legislația UE în domeniul gazelor naturale, se analizează detaliat actele principale, în special Acordul de asociere între Ucraina și Uniunea Europeană (2014) și Legea Ucrainei „Cu privire la piața de gaze naturale” (2015). O atenție deosebită este atrasă la punerea în aplicare a legislației UE în legislația națională a Ucrainei.

Cuvinte cheie: implementarea, gaze naturale, energie, Acordul de asociere, Comunitatea Energiei, Uniunea Europeană

The article analyzes the current state of harmonization of Ukraine's legislation with the European Union law in the field of natural gas, analyzes regulatory acts in detail, in particular, the Association Agreement between Ukraine and the European Union (2014) and the Law of Ukraine “On the Natural Gas Market” (2015). Special attention is drawn to the implementation of European Union law in the national legislation of Ukraine.

Key words: implementation, natural gas, energy, Association Agreement, Energy Community, European Union.

Постановка проблеми. Сфера енергетики є вкрай важливою для існування української держави, особливо важливим є природний газ, який активно використовується у промисловості і житлово-комунальній сфері. В той же час вибір, яким саме має бути правове регулювання в цій сфері, специфічно українським чи за одним з існуючих зразків було зроблено не відразу, а лише в 2011 р. з приєднанням України до Енергетичного Співтовариства (ЕнСп).

Цей вибір мав як економічні так, і цивілізаційні передумови та був зроблений на користь прийняття правил функціонування ринку природного газу в Україні за європейським зразком через сприйняття норм *acquis* у сфері енергетики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Гармонізацію національного законодавства України з правом Європейського Союзу в різних сферах досліджували В. Муравйов, І. Березовська, О. Бірюков, І. Влялько, Р. Пе-

тров, К. Смирнова, В. Довгань, О. Шпакович та ін. Питаннями регулювання ринку природного газу Європейського Союзу розглядалися С. Білоцьким, Я. Яковенко, С. Дяченко, О. Чернецкою, Ю. Гарячою, які акцентують увагу на енергетичній політиці Євросоюзу у сфері правового регулювання енергетичних відносин. Водночас комплексного дослідження сучасного стану гармонізації законодавства України до права Європейського Союзу в сфері природного газу ще не було.

Мета і постановка завдання. Правове регулювання відносин ЄС з третіми країнами в сфері природного газу має різноманітні політико-правові засади. У відносинах з країнами-транзитерами ЄС активно застосовує механізми поширення дії енергетичного *acquis* на такі країни з метою створення єдиного енергетичного простору, регульованого на основі однакових правових норм. Головним спеціалізованим механізмом такого просування є Енергетичне співтовариство й угоди про асоціацію. У відносинах з країнами-постачальниками природного газу головними механізмами є політичні, не правові акти, оформлені у вигляді меморандумів, дорожніх карт, комюніке тощо. Це і зумовило мету підготовки даної наукової статті, для досягнення якої, на наше переконання, слід насамперед, вирішити наступні завдання:

- охарактеризувати загальні нормативні документи щодо правового регулювання відносин Євросоюзу з Україною у сфері природного газу;
- проаналізувати найбільш суттєві нормативно-правові акти, що визначають сучасний стан гармонізації законодавства України до права Європейського Союзу в сфері природного газу.

Виклад основних положень. Суттєвим документом, що наближав Україну до прийняття норм права ЄС у сфері природного газу став Меморандум між Україною та Європейським Союзом про порозуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі (2005 р.) [6]. Цей документ також є не правовим регулятором відносин між ЄС і Україною і вписується в загальну стратегію ЄС з фіксації політичних зобов'язань в енергетичній сфері з важливим постачальниками та транзитерами енергетич-

них ресурсів. Він вважається продовженням реалізації ПД.

Для відносин у сфері природного газу важливими є такі норми: фіксація України, ключовою транзитною країною у постачанні вуглеводнів до країн ЄС; прийняття плану дій, щодо інтеграції ринку газу. Цей процес передбачав фактично підготовку до членства у Енергетичне Співтовариство (ЕнСп), оскільки прямо відсилав до *acquis communautaire* прийнятого там. Окрім того, однією зі сфер пріоритетної співпраці виділено створення плану дій, за сферою «Інтеграція ринків електроенергії та газу». У рамках цього плану дій йшла мова про «впровадження ключових елементів *acquis communautaire* з енергетики, довкілля, конкуренції та відновлюваних джерел енергії» для інтеграції України у внутрішній енергетичний ринок Європейського Союзу (п. 2.1) «дотримуючись графіка, який передбачено в додатках до Договору про Енергетичне Співтовариство».

Ці норми можна зрозуміти як передетат вступу України до ЕнСп, до якого власне Меморандум і закликає, пропонуючи поки «отримати статус спостерігача» (п. 5.1). Серед безпосередніх завдань Меморандум передбачав відкриття українського газового ринку: «переходу від існуючої ринкової структури до відкритого ринку Україна» (п. 2.2), створення «Органу регулювання енергетики, незалежного від інтересів електричної та газової промисловості» (п. 2.3), а також конкретні цільові завдання з графіком впровадження норм актів Другого енергетичного пакету (п. 2.3 а-б). Крім того, запроваджувався «План дій щодо підвищення безпеки енергопостачання та транзиту вуглеводнів», де увага була зосереджена на «створенні відповідних умов для забезпечення поставок на свій ринок вуглеводневих енергоносіїв з додаткових джерел новими шляхами» (п. 3.3) та створенні Спільної групи технічної підтримки Україна - ЄС з питань вуглеводнів для надання експертної підтримки, серед завдань якої було «сприяння процесу гармонізації технічних норм і стандартів, що застосовуються у вуглеводневій галузі України, з промисловими методами ЄС» (п. 3.4). У підсумку цікавим є лише політичний статус встановлений для цього документа (п. 5.3), хоча в ньому містився досить

чіткий перелік правових зобов'язань України зі сприйняття енергетичного acquis і строками такої імплементації. Тим більше, що Меморандум почав фіксувати згоду сторін по залученню України до енергетичного ринку ЄС.

Новим поштовхом для впровадження вимог енергетичного acquis ЄС в українське законодавство дала Угода про асоціацію України та ЄС (2014 р.) (УА) [10].

УА відноситься до нового типу угод про асоціацію, що укладає ЄС. Такі ж угоди укладено з Молдовою і Грузією. Їхньою особливістю є створення протягом 10 років зони вільної торгівлі між сторонами (ст. 25) за відсутності перспектив членства в ЄС.

Як зазначає Е. Мамедов, виходячи зі змісту положень УА, основним напрямком реформування національного законодавства в нафтогазовій сфері є внесення змін до нього, що стосуються: 1) об'єктивного застосування процедур та винесення рішень стосовно всіх учасників ринку; 2) рівного розгляду заявок суб'єктів господарювання, що стосуються питань розвідки, видобування та виробництва вуглеводнів [5].

У рамках УА передбачено регулювання сфери енергетики в рамках Зони вільної торгівлі (ЗВТ) (розділ IV, глава 11 «Питання, пов'язані з торгівлею енергоносіями») і як один з видів галузевого співробітництва (розділу V). У рамках ЗВТ відбувається регулювання торгівлі не всіма видами енергетичних ресурсів, а лише «енергетичними товарами», під якими розуміють «природний газ (код ГС: 2711), електроенергію (код ГС: 2716) та сиру нафту (код ГС: 2709)» (ст. 268 п. 1). Тобто торгівля природним газом між Україною та ЄС відноситься до діяльності у ЗВТ. Важливо, що у зв'язку з тим, що УА була в основному складена в 2011 р., то і термінологія, якою вона оперує відповідає колишньому рівню зобов'язань України – виходить з термінології і має відсилки до Другого енергетичного пакету (власне така ж термінологія застосована і в УА ЄС з Молдовою ст. 345) [11].

Сферами взаємного співробітництва в енергетиці, що відносяться до природного газу за УА, є:

- створення ефективних механізмів вирішення потенційних кризових ситуацій в енергетиці у дусі солідарності, для чого ухвале-

но спеціальний Додаток про Механізм раннього попередження;

- модернізацію та посилення наявної енергетичної інфраструктури, яка становить спільний інтерес, поступову інтеграцію енергетичної системи України до європейської енергетичної мережі, а також повне відновлення енергетичної транзитної інфраструктури і встановлення транскордонної системи обчислення на зовнішніх кордонах України, створення нової енергетичної інфраструктури, яка становитиме спільний інтерес, з метою диверсифікації джерел, постачальників енергії та шляхів і методів її транспортування, що відповідатиме принципам економічної доцільності та збереження навколишнього середовища;

- розвиток конкурентоспроможних, прозорих і недискримінаційних енергетичних ринків на основі правил та стандартів ЄС шляхом проведення регуляторних реформ;

- співробітництво в рамках ЕнСп;

- активізацію та посилення довготермінової стабільності та безпеки торгівлі енергоресурсами, їх транзиту, розвідки, видобутку, очищення, виробництва, зберігання, транспортування, передачі, розподілу та маркетингу чи збуту енергетичних матеріалів та продуктів на взаємовигідній і недискримінаційній основі відповідно до міжнародних правил, зокрема ДЕХ та Угоди СОТ;

- досягнення прогресу на шляху встановлення привабливого та стабільного інвестиційного клімату шляхом забезпечення інституційних, правових, фіскальних та інших умов, а також шляхом сприяння взаємному інвестуванню у сферу енергетики на недискримінаційній основі;

- ефективне співробітництво з Європейським інвестиційним банком (ЄІБ), Європейським банком з реконструкції і розвитку (ЄБРР) та іншими міжнародними фінансовими організаціями й інструментами для підтримки співробітництва між Сторонами у сфері енергетики (ст. 338).

На виконання норм щодо галузевого співробітництва в сфері енергетики Україна зобов'язалася поступово наближати законодавство відповідно до графіку у Додатку XXVII (ст. 341). У цьому додатку окремо виділено сфе-

ру природного газу і розвідування та розробки вуглеводнів. Варто зазначити, що якоїсь новачії серед актів ЄС у цих додатках немає і відтвореними є зобов'язання України щодо імплементації *acquis* ЄС за ЕнСп – акти Другого енергетичного пакету. Дещо дивно виглядають терміни імплементації за УА – 1 січня 2012 р. – тобто навіть до дати підписання УА, але це пов'язано з ідентичними строками за ЕнСп. За УА встановлено механізм моніторингу за імплементацією *acquis* ЄС. Цей моніторинг включає оцінку наближення законодавства України до права Європейського Союзу сторонами, звітування України ЄС про прогрес у наближенні до завершення перехідних періодів, встановлених у цій Угоді, роботу місій з перевірки на місцях за участю інститутів ЄС, органів і агентств, неурядових організацій, наглядових органів, незалежних експертів (ст. 475). У рамках Ради асоціації відбуватиметься розгляд моніторингу і вона ж приймає обов'язкові для сторін рішення, в т.ч. і щодо процесів імплементації. Вона ж може вносити зміни до Додатків УА, щодо запровадження нового *acquis* ЄС щодо імплементації (ст. 463). Готує для Ради документи, в т.ч. і плани щодо змін у Додатках УА Комітет асоціації (ст. 465).

Більший інтерес викликає інший додаток – Додаток XXVI, що передбачає створення механізму раннього попередження (МРП) в сфері енергетики. Фактично мова йде про запровадження в рамках УА структури, яку ЄС вперше в 2009 р. в рамках окремого меморандуму створив з Росією. Ключова відмінність цієї версії полягає в його закріпленні в юридично обов'язковому документі – УА. МРП охоплює сферу природного газу, нафти чи електричної енергії та передбачає «практичні заходи, спрямовані на попередження та швидке реагування на надзвичайні ситуації чи загрозу надзвичайної ситуації». Координаторами є Міненерговугілля України та Комісар ЄС з питань енергетики. Рання оцінка потенційних ризиків і проблем, пов'язаних з попитом та постачанням має здійснюватись у рамках Меморандуму з енергетики 2005 р. Надзвичайною ситуацією щодо врегулювання якої буде застосовано МРП, є ситуація, яка спричиняє значний збій / фізичну зупинку у постачанні природного газу,

нафти чи електроенергії між Україною та Європейським Союзом.

Після підписання УА уряд України розробив Розпорядження № 847-р від 17 вересня 2014 р., яким затвердив «План заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншого боку, на 2014-2017 рр.» [9]. У рамках цього документу протягом 2016-18 рр. проводилася імплементація в українське законодавство Директиви 94/22/ЄС про умови надання та використання дозволів на пошук, розвідування та видобуток вуглеводнів. Безпосереднім механізмом такої імплементації на національному рівні в сфері енергетики був розроблений Міністерством екології та природних ресурсів «План імплементації деяких актів законодавства ЄС», який затверджений Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 371-р від 15 квітня 2015 р. [3]. У той же час був потрібен процес оновлення Додатків XXVI і XXVII УА, які від моменту підписання УА були застарілими. Цей процес мав проводити Підкомітет з питань економіки та іншого галузевого співробітництва Комітету асоціації між Україною та ЄС, передавши потім свою пропозиції Раді асоціації. Крім того, КМУ, у зв'язку з виконанням планів, передбачених Розпорядженням № 847-р на 2014-17 рр., вніс до нього зміни, продовживши його дію до 2019 р., – Кабінет Міністрів України Розпорядження від 21 червня 2017 р. № 503-р «Про внесення змін до розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 р.» . Новий документ вніс суттєві зміни до планів імплементації енергетичного *acquis* ЄС за УА. Внесено на впровадження було ряд актів з Третього енергетичного пакету щодо природного газу: Директиви 2009/73/ЄС, Регламенту (ЄС) № 715/2009, Директиви 2009/119/ЄС.

Міненерговугілля на період 2017-19 рр. поставлено завдання виконання планів імплементації, отримання позитивних висновків Комітету асоціації (п. 1.1). Також включена імплементація Директиви № 2008/92/ЄС (вдосконалення прозорості встановлення цін на газ), щодо якої Держстату, Міненерговугілля, Мінекономрозвитку ставилися завдання з виконання плану

імплементатії – розроблення та затвердження методологічних положень для збору та обробки інформації про ціни на газ для кінцевих споживачів та подання Євростату інформації відповідно до вимог Директиви (п. 1.5). Також передбачене оновлення додатків XXVI і XXVII УА протягом 2017-2019 рр. у рамках Підкомітету з питань економіки та іншого галузевого співробітництва Комітету асоціації між Україною та ЄС (п. 1.7). Цікаво, що це завдання поставлене державним органам України, хоч це, по суті, і не їх повноваження, а лише Комітету асоціації. Також Міненерговугілля поставлене завдання з щорічного оновлення законодавства про безпеку постачання природного газу (Правил про безпеку постачання природного газу, затверджених наказом Міненерговугілля від 2 листопада 2015 р. № 687) (п. 1.8), внесення змін до Законів України “Про трубопровідний транспорт”, “Про нафту і газ”, задля формування, прозорості, недискримінаційної державної політики щодо забезпечення безпеки постачання природного газу на внутрішньому ринку (п. 7.2), прийняття нормативно-правових актів, на забезпечення функціонування ринку природного газу за вимогами, встановленими Законом України “Про ринок природного газу” і які відповідають Директиві № 2009/73/ЄС та Регламенту (ЄС) 715/2009 (п. 8.2), прийняття нормативно-правових актів з питань розвідки та розробки вуглеводнів відповідно до вимог ЄС (п. 8.3), розроблення та подання на розгляд Кабінету Міністрів України законопроекту щодо забезпечення прозорості у видобувних галузях, у якому передбачено звітування Міненерговугілля суб’єктів господарювання у зазначених галузях відповідно до Ініціативи щодо забезпечення прозорості у видобувних галузях (п. 9.2). Також поставлено завдання на 2017-19 рр. і з галузевого співробітництва: підписання угод про сполучення з усіма операторами суміжних газотранспортних систем ЄС відповідно до Регламенту Європейської Комісії (ЄС) 2015/703 з метою забезпечення повноцінного контролю Українським оператором газотранспортної системи над транскордонними газопроводами на кордоні з ЄС (п. 2.2), а також здійснення обміну інформацією та взаємодія щодо МРП (п. 5.1), участь у регіональних іні-

ціативах щодо співробітництва у сфері енергетики (п. 7.3), активна участь у рамках ЕнСп у розробленні та прийнятті нового акта на заміну Регламенту (ЄС) 994/2010 стосовно заходів із забезпечення безпеки постачання газу- (п. 7.6). Останній пункт досить цікавий, оскільки доручення надане Міненерговугілля і НАК “Нафтогаз України”, а їхня роль в ухваленні законодавства ЄС у сфері енергетики навряд чи є вирішальною.

У свою чергу, інші органи виконавчої влади на виконання рішення Кабінету Міністрів України (КМУ) ухвалювали плани з імплементатії окремих актів ЄС. Так, Міністерство енергетики та вугільної промисловості України розробило в 2015 р. План з імплементатії деяких актів законодавства ЄС в енергетичній сфері, в рамках якого було передбачено імплементатію Директиви 2009/73/ЄС і Регламенту (ЄС) № 715/2009 щодо природного газу. Цей план затверджувався розпорядженням КМУ [4].

Останньою за часом є Постанова Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 р. № 1106 «Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншого боку». Вона додала вживання деяких заходів з подальшої адаптації газового ринку України до ринку ЄС, зокрема: щодо запровадження комерційного обліку спожитих енергоресурсів і впровадження механізму надання газопостачальними, газорозподільними організаціями та постачальниками палива на запити державних органів узагальненої інформації про кінцевих споживачів енергії (імплементатія Директив 2006/32/ЄС і 2012/27/ЄС) (п. 708-709), забезпечення прозорості цінової і тарифної політики у сфері природного газу (імплементатія Директиви 2009/73/ЄС і Регламенту (ЄС)- № 715/2009) (п. 735), забезпечення безпеки постачання природного газу (імплементатія Директива 2004/67/ЄС) (п. 736).

У підсумку, ключовим завданням, яке виконала Україна щодо імплементатії Третього енергетичного пакету в сфері природного газу, стало ухвалення Верховною Радою України в 2015 р. спеціального закону «Про ринок природного газу» [1].

З набуттям чинності Закону «Про ринок природного газу» 1 жовтня 2015 р. юридично скасовано державне регулювання цін на газ для всіх категорій споживачів, крім населення і теплокомуненерго для потреб населення. З цього часу «Нафтогаз України» поставляє газ промисловим споживачам, бюджетним організаціям та іншим суб'єктам господарювання на ринкових умовах. У той же час, КМУ має компенсувати НАК «Нафтогазу» на основі п. 7 ч. 4 с. 11 Закону України «Про ринок природного газу» за ці категорії споживачів. Проте, він цього не робив протягом року. В зв'язку з цим НАК «Нафтогаз» подав до Окружного адміністративного суду Києва позов щодо бездіяльності проти КМУ. Суд задовольнив його, вирішивши 19 липня 2017 р., що КМУ має «визначити джерела фінансування та порядок визначення компенсацій, які надаються суб'єктам ринку природного газу, на яких накладено спеціальні зобов'язання, шляхом внесення змін до постанови КМУ від 22.03.2017 року №187 (постанова «Про накладення спецзобов'язань»), передбачивши в цій постанові джерела фінансування і порядок визначення компенсації» [8].

Значним актом з впровадження норм Директиви 2009/73/ЄС в українське законодавство стало ухвалення 22 червня 2017 р. Законопроекту № 4901 «Про загальні правила комерційного обліку комунальних послуг», у тому числі газопостачання. У газовій сфері законом регламентовано відповідальність і штрафи за порушення правил газоспоживання та його обліку, а також встановлено порядок і джерела фінансування обслуговування, перевірки та ремонту вимірювальних приладів, що використовуються для обліку газу [2].

Останнім за часом міжнародним актом відносин України з ЄС у сфері енергетики стало укладання в листопаді 2016 р. Меморандуму про взаєморозуміння щодо Стратегічного Енергетичного Партнерства [7]. Цей політичний документ замінив попередній меморандум 2006 р. і передбачив визнання Україною не лише зобов'язань за УА і ЕнСп, але також за стратегією Енергетичного Союзу: «Україна поділяє цілі та принципи Енергетичного Союзу». Крім того, Україна визнала, що «має намір швидко реалізувати рішення щодо відокремлення діяльності

з транспортування природного газу (діяльності оператора ГТС) від видобутку і постачання природного газу (unbundling decision) по відношенню до НАК «Нафтогаз України». ЄС, у свою чергу, знову «визнав стратегічну роль України як газотранзитної держави» та закликав до «імплементції в повному обсязі положень Спільної декларації України та ЄС щодо модернізації української газотранспортної системи (2009 р.)». Україна та ЄС висловили намір співпрацювати з метою захисту прав споживачів природного газу у пошуку способів:

- забезпечення вільного вибору постачальника природного газу для всіх споживачів;
- здійснення всього обліку природного газу в економічно ефективний спосіб;
- дотримання найвищих стандартів надання інформації споживачам, оброблення скарг та врегулювання суперечок, що виникають на ринку природного газу;
- забезпечення високої якості та безпеки постачання природного газу; та
- захисту уразливих категорій споживачів.

Варто зазначити, що саме вступ до ЕнСп у 2011 р. дав поштовх до активної імплементації в українське законодавство *acquis* ЄС, у сфері природного газу, кульмінацією якого стало ухвалення Закону «Про ринок природного газу», створення цілком незалежного національного регулятора на енергетичному ринку та допуск третіх сторін до газової транспортної системи (ГТС) України.

Прийнята нова методологія визначення тарифів на транспортування природного газу за системою точок «вхід-вихід». Поступово відкриваються перспективи залучення української ГТС до енергетичного ринку ЄС через залучення до однієї з регіональних зон. Таке сприйняття європейських стандартів дозволило розпочати реверси газу з ЄС і вистояти в протистоянні з «Газпромом». У той же час присутній ряд недоліків у процесі сприйняття *acquis* ЄС, і, в першу чергу, мова йде про ліквідацію монопольного становища НАК «Нафтогаз Україна» на українському газовому ринку та його розділення відповідно до вимог Третього енергетичного пакету. Також у країні поки не створено реального ринку природного газу в його регульованому сегменті, де держава

продає ТЕЦ, населенню і облгазам по фіксованій ціні газ власного видобутку, не допускаючи ринкового механізму регулювання вже приведених до європейського рівня цін на газ.

Висновки: Імплементация енергетичного acquis і поступове створення спільного енергетичного ринку з Європейським Союзом було зроблено з приєднанням в 2011 р. до Енергетичного співтовариства. Наразі Україною з усього об'єму енергетичного acquis найбільше впроваджено саме у секторі природного газу. Прийнято ключовий закон – «Про ринок природного газу» (2015 р.), який базується на нормах Третього енергетичного пакету, а також створено незалежний енергетичний регулятор. У той же час залишаються також спектр проблем у відносинах: Європейський Союз, з одного боку, визнаючи роль України, як ключового транзитера природного газу, недостатньо протистоїть реалізації політичного проекту Північний потік 2, а з іншого боку, Україна, проводячи імплементацію енергетичного acquis, недостатньо реалізовує його норми на практиці.

Література

1. Закон України № 329-VIII Про ринок природного газу від 09.04.2015. http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T150329.html.
2. Енергетичні реформи. Моніторинговий звіт про посунання України у виконанні Угоди про асоціацію з ЄС у сферах енергетики та довкілля. Червень 2017. – С. 5.
3. Кабінет міністрів України. Розпорядження від 15 квітня 2015 р. N 371-р Про схвалення розроблених Міністерством екології та природних ресурсів планів імплементації деяких актів законодавства ЄС. http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KR150371.html
4. Кабінет Міністрів України. Розпорядження від 8 квітня 2015 р. № 346-р Про схвалення розроблених Міністерством енергетики та вугільної промисловості планів імплементації деяких актів законодавства ЄС в енергетичній сфері. http://debetkredit.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KR150346.html.
5. Мамедов Е. Організаційно-правові засоби контролю за господарською діяльністю з видобутку та подальшої реалізації нафти та природного газу : монографія / Е. Мамедов. О.: Фенікс, 2016. 256 с. С. 196.
6. Меморандум між Україною та Європейським Союзом про порозуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі (2005). http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_694.
7. Меморандум про взаєморозуміння щодо Стратегічного Енергетичного Партнерства між Україною та Європейським Союзом спільно з Європейським Співтовариством з атомної енергії (2016). http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_003-16.
8. Окружний адміністративний суд міста Києва. Постанова Іменем України. № 826/6066/17 від 19 липня 2017 р. За позовом публічного акціонерного товариства «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» до Кабінету Міністрів України про визнання протиправною бездіяльності та зобов'язання вчинити певні дії. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67846832>.
9. Розпорядження Кабінету міністрів України від 17 вересня 2014 р. № 847-р «Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» [p://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/847-2014-%D1%80](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/847-2014-%D1%80)
10. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (2014 р.). http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
11. Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and the Republic of Moldova, of the other part (2014). http://www.gov.md/sites/default/files/document/attachments/7048451_en_acord_asociere.pdf.